

Agraïments: a Josep Lluís Aracil i Corella, Ricard Bañó Armiñana, José Cascant, Antonio Castelló Candela, Josep Lluís Santonja Cardona, Rafael Sebastià Alcaraz.

Topònim: cova de St. Jordi, la

Categoria 1: element físic, orografia.

Categoria 2: hierònim, hagiònim.

Partida: Cotes Altes

Coordenades UTM: Institut Cartogràfic Valencià (ICV).

X: 718506.22439, Y: 4288527.46099

Descripció:

Es tracta d'una cavitat d'uns 60 m de recorregut. Els 10 primers, amb volta, conduïxen cap a una estreta esquerra que, semiobstruïda pels blocs despresos, forma les galeries terminals de difícil accés. Pel que fa a la seua constitució, tot i que l'erosió es considera el principal agent formatiu de la cova, hi ha divergències entre els materials de sedimentació que proposen alguns autors (Pla: 1953) i els que apareixen en el mapa geològic de la zona (ITGME: 1995), com ens ha fet saber Rafael Sebastià de la Universitat d'Alacant. Així, la zona on es troba la cova (el vessant sud-est de l'antiforme de la serra de Mariola) s'assenta en una base de materials de l'oligocè formada per conglomerats i margues de color salmó, sobre la qual es troben materials margosos del miocè formats per la sedimentació marina. Aquests materials durant el miocè es van plegar i fracturar (orogènia alpina) tot constituint diverses falles, en particular l'anomenada falla d'Alcoi (Pierson: 1987) –la major part en terme de Cocentaina– que fou el col·lector de les aigües de pluja que actuaren químicament dissolvent els estrats calcaris i per l'erosió diferencial obriren la cavitat. Amb tot, també podem considerar que l'home pot haver tingut un paper important en el buidatge i aplanament de l'entrada de la cova per a fer-la servir com a habitatge o aixopluc de pastors i ramats.

Situació:

Està situada al nord de la ciutat d'Alcoi, a la partida de Cotes Altes, en els contraforts meridionals de la serra de Mariola, concretament en el vessant sud de la Mola de Serelles, comarca de l'Alcoià, al País Valencià.

Etimologia:

Del grec *Georgos* (*Geoergon*, és a dir 'que treballa la terra, cultivador, pagés') (Albaigès: 1997, p. 203).

Origen de la denominació:

Quant a l'origen de la seua denominació, probablement siga afectivosocial, atesa la proximitat de la cova al barranc del Cint, escenari idealitzat que, d'un temps ençà, forma part de la iconografia de "l'aparició" de St. Jordi a la ciutat d'Alcoi.

Documentació:

Segle XX:

[...] *Cueva de San Jorge* [...] (Breuil–Obermaier: 1914, p. 248).

[...] *Cova de Sant Jordi* [...] (Pla: 1953).

Segle XXI:

[...] *Cova de Sant Jordi* [...] (MTTMA: 2002).

Extensió geogràfica:

Quant a la seua extensió geogràfica, es tracta d'un topònim estès per tot el nostre domini lingüístic com a hidrònim, orònim i nucli de població; si bé hi ha una certa concentració en la zona central –Baix Ebre i Baix Maestrat–, predomina en les comarques centrals i orientals del Principat de Catalunya –Segarra, Berguedà, Alt Empordà, etc.– tot i que també és present a les occidentals –Noguera, Garrigues i la ja esmentada del Baix Ebre– (ATC: 2003, p. 249). Al País Valencià, tot i que no està tan estès com al Principat el trobem en algunes comarques: el Baix Maestrat, com ja hem dit abans, la Plana Baixa, l'Horta, la Ribera Alta, la Marina Baixa i l'Alcoià (CTV: 2009). També apareix a les Illes Balears –Mallorca i Eivissa– (NIB: 2001). D'altra banda, cal dir que fora del domini lingüístic català, St. Jordi com a topònim està força estès per tota la geografia dels pobles de cultura occidental, fins i tot com a corònim (Sayrach: 1996, p. 68-71).

Observacions:

- **La llegenda de St. Jordi**

L'antiguitat i la difusió del seu culte estan àmpliament documentades en obres literàries i monuments arqueològics, tot i que no disposem de cap hagiografia fidedigna. Les poques notícies que ens han arribat de la vida de St. Jordi s'han extret d'una obra llegendària *La Passió de Jordi* (la més antiga redacció de la qual, continguda en el palimpsest grec 954 de la Biblioteca Nacional de Viena, data dels inicis del s.v), la qual, per la seua inversemblança, fou inclosa en la llista d'apòcrifs del *Decretum Gelasianum* (496), qualificats com a herètics. En aquesta *Passió* es parla de la vida i de la mort per martiri (amb nombroses i fantasioses escenes¹ inflades per la tradició popular) d'un oficial romà, anomenat Jordi, durant el mandat de l'emperador romà Dioclecià (284-305), que es confessà cristià davant la cort i refusà fer sacrificis als déus romans. Tot i això, una inscripció grega trobada a Eaccaea de Batanea (regió coneguda en l'actualitat com *Ard el Bathanyeh*, als Alts del Golan²) i datada per H. Delehay cap al 368, parla de una “casa dels sants i triomfants màrtirs Jordi i companys”, que textos posteriors, com *De situ terrae sanctae*, de Teodosi Perigeta (ca. 530), *Itinerarium* d'Antoni de Piacenza (ca. 570) i *De locis sanctis* d'Adamnano (ca. 670) situen a l'antiga ciutat palestina de Lydda (coneguda en època romana com Diòspoli, en època bizantina Georgiupoli i hui en dia Lod, prop de Tel Aviv-Yafo, a Israel³), on es venerava el seu sepulcre (EDS: 1998, c. 512-531).

Amb tot, la figura del màrtir Jordi també podria estar relacionada amb un personatge de l'època de Constanci II (337-361) anomenat Jordi de Capadòcia, un ambiciós mercader arrià que esdevingué bisbe d'Alexandria i fou famós per les seues persecucions contra els pagans. Empresonat i mort a l'arribada al poder de Julià l'Apòstata (361-363) per una multitud ultratjada de pagans, fou considerat sant, màrtir i heroi pels cristians arrians i ortodoxos (Gibbon: 2003, p. 311-341). Així, bé pel Jordi de l'època de Dioclecià, bé pel Jordi de l'època de Julià o pel sincretisme de tots dos, des del s.vi el seu culte s'estengué ràpidament per tot Palestina, Síria, Egipte i l'Orient en general, i a partir del s.vii començà a ser conegut a Occident. Posteriors redaccions de la passió del sant, del grec al llatí (durant el període de les Croades) i després al copte, armeni, etiòp i àrab per a usos litúrgics, magnificaren la llegenda, a la qual s'afegí l'episodi del drac i la donzella (BS: 1965, vol. iv, c. 511-531), on el drac representa el símbol del mal i de les tendències demoníques –tot i que, el simbolisme del drac és ambivalent, així també és potència celeste, creadora i ordenadora, no solament a l'Extrem Orient sinó també entre els celtes (Chevalier:1995, p. 428-431)–. Cal mencionar que aquest episodi iconogràfic de la confrontació del bé contra el mal està representat en la major part de les cultures. Així, el trobem en el mite africà d'*Usiquumadevu*, conegut des dels pigmeus del Zaire als zulus de Sud-Àfrica; en la mitologia mesopotàmica, en tres versions diferents del combat contra el drac, en dues d'elles els protagonistes

són els déus i en la tercera l'actor és el rei Gilgamesh (Bofill–Saw:1996, p. 46-62); també a l'antic Egipte, en la lluita entre els déus egipcis Horus i Seth, aquest últim sota l'aspecte de cocodril o hipopòtam; en la mitologia hindú, el drac Vritra mor a mans de l'heroi Indra; en el mite grec de Perseu i Andròmeda; i més tard, en l'època grecoromana, un cavaller amb l'equip militar romà s'enfronta a un animal. Aquesta última iconografia perdura en l'art copte i cristià primitiu (Mascort: 2005, p. 40; Bonnefoy: 1996, p. 377), i es repetix en altres imatgeries de soldats màrtirs com la de Teodor d'Amasya (ca. 319), i fins i tot en una imatge de l'emperador Constantí descrita per Eusebi de Cesarea (260 – 341) en la seua “Vita Constantini”: [...] (sic) *salutare signum capiti suo superpositum imperator draconem (inimicum generis humani) telis per medium ventris confixum sub suis pedibus ... depingi voluit* [...] ‘amb un signe favorable col·locat sobre el seu cap, el emperador va voler que el drac (l'enemic del gènere humà) fora representat travessat per unes fletxes pel mig del ventre sota els seus peus’ (BS:1965, vol. IV, c. 511-531) i també en el *Llibre dels Reis*, epopeia persa escrita per Firdawsi, trobem la lluita de Rustam contra el drac (Papadopoulos: 1977, p.148); finalment, la mitologia cristiana hereta la simbologia hebrea del drac en la lluita de l'arcàngel St. Miquel contra el drac. Però serà al s.XIII quan es consolide el mite del drac i la donzella associat a St. Jordi, per l'obra de Iacopo da Varazze (llat: *Iacobus de Voragine o Varagine*, 1226-1298), la *Legenda sanctorum* ‘Llegenda àuria’, redactada entre 1253-79.

Tot i això, per entendre la llegenda de St. Jordi, cal que considerem el seu context històric. En la societat romana estava arrelada la idea que la religió oficial tenia com a objecte assegurar la *pax deorum*, és a dir la benevolència dels déus amb l'Estat, i els cristians eren un perill per a l'equilibri de la comunitat, ja que l'exclusivisme religiós dels cristians era vist pels romans com un producte del fanatisme irracional i d'insubmissió cap a la persona de l'emperador. Així s'expliquen els edictes dels emperadors romans, des de Deci (249-251) de l'any 250, que ordenava el deure cívicoreligiós per a tots els habitants de l'Imperi de realitzar un sacrifici públic als déus i a l'emperador, fins a Diocleciana (284-305), on tots els habitants de l'imperi són obligats a fer aquests sacrificis, sota intimidació del turment, de la mort o de la deportació. Durant aquesta època proliferaren els tractats apologètics de caire propagandístic i la literatura martirial (Actes dels màrtirs, Passions, *Martyria*), que es llegien en les comunitats cristianes i tenien la funció de desenvolupar el culte dels màrtirs mitjançant l'exaltació del martiri i la fe en la resurrecció com a instrument de proselitisme religiós (Sotomayor–Fernández: 2003, p. 300-313). Totes aquestes obres ampliaren la mitologia cristiana i tingueren una gran repercussió social en l'imperi romà, perquè la dinàmica històrica i teològica del cristianisme es va caracteritzar per la capacitat d'absorció i d'adaptació de les estructures organitzatives de l'imperi romà i de la religió jueva, sobre la base de les quals es va desenvolupar bona part de la seua ordenació institucional. Cal remarcar però, que l'aparició del cristianisme no va suposar canvis en l'orde social existent, que incloïa la propietat d'esclaus, sinó que hi hagué un intent d'humanitzar les relacions socials tot mantenint les institucions políticossocials i les estructures econòmiques (Sotomayor–Fernández: 2003, p. 133; p.179). Així, a finals del s.III el cristianisme era una religió més de l'Imperi que havia penetrat en tots els estrats socials, inclosa la família imperial (Sotomayor–Fernández: 2003, p. 312), i que rivalitzava amb el culte a Mitra –una religió reservada únicament als hòmens– amb el qual compartia aspiracions de puresa moral i esperança en la immortalitat (Frazer: 1969, p. 414; GEC: 1988, vol. xv, p. 254). L'any 313 però, el cristianisme, per l'Edicte de Milà fou plenament legalitzat i més tard –arran de la victòria de Constantí sobre Licini l'any 324, per la qual es convertix en emperador únic, i on els cristians van tindre un paper destacat pel suport que donaren a Constantí– esdevé la religió dominant de l'estat on l'emperador és la instància última d'apel·lació en els conflictes disciplinaris i dogmàtics que dividien les comunitats cristianes (Sotomayor–Fernández: 2003, p. 339-348).

L'Església, doncs, a mitjans del s.iv, és un dels grups privilegiats de l'Imperi amb nombroses ajudes materials (Sotomayor–Fernández: 2003, p. 356), cosa que va facilitar la seua vocació universalista, element essencial en la seua definició dogmàtica des dels seus orígens. Així, a finals del s.iv ser romà i cristià eren sinònims (Sotomayor–Fernández: 2003, p. 687), sobretot després de la instal·lació de la dinastia teodosiana i la persecució de les altres religions. Amb tot, serà al s.vii, durant el període de les invasions a Bizanci de pobles no cristians: perses, àrabs, eslaus, etc. quan es marca el moment en què s'efectua la identificació entre la causa cristiana i la romanitat política de cultura hel·lenica (Sotomayor–Fernández: 2003, p. 429-499), on a la implantació purament oficial de la religió li succeïx una pacient penetració ètica que es prolongarà durant segles per articular la vida i el pensament d'una societat (Mitre: 2004, p. 10-12). No obstant això, l'hel·lenisme cristià no va oblidar la trama religiosa antiga, però va amagar el nom dels déus sota la invocació dels quals s'efectuaven els ritus antics, alhora que va suprimir els relats mítics que els explicaven. Així, l'antic costum de celebrar el solstici d'hivern amb les Saturnals i el naixement de Mitra, fou substituït per les festes de Nadal i l'Epifania; el Carnaval reproduïx un antic ritu dionisiac de mort i resurrecció; la festivitat de St. Jordi en abril en reemplaça una altra de pastors en una data que corresponia aproximadament a les antigues Palílies romanes, etc. D'aquesta manera, tot això ens fa entendre que aquestes festivitats no solament representen els vestigis d'uns mites anteriors, sinó també les restes més o menys coherents d'antics rituals precristians (Bonnefoy: 1997, p. 502-504) (Frazer: 1969, p. 414-415).

• La llegenda de St. Jordi en la Corona d'Aragó

Tot retornant a la veneració per St. Jordi, serà durant el període de les Croades (s.xi-xiii) –època en què prengueren volada els relats religiosos de les *Vitae*, *Legendae*, *Miracula*, etc. (Mitre: 2004, p. 315)– quan s'accelera la transformació del màrtir en un sant guerrer, s'invoque com a protector de tots els combatents (BS:1965, vol. iv, c. 511-531) i s'estenga el seu culte a tot Occident. Potser per això és en aquesta època quan proliferen les “aparicions” del sant, i així es conta que el 1094 el rei Pere I d'Aragó, va guanyar la batalla d'Alcoraz contra un exèrcit sarraí gràcies a l'ajuda de St. Jordi (Amades: 1989, vol. iii, p. 285), com també al s.xiii, durant el regnat de Jaume I el Conqueridor: [...] *e, segons que ls sarraïns nos comtaren, deyen que viren entrar primer a caval .I. cavaller blanch ab armes blanques; e açò deu ésser nostra creença que fos sent Jordi, car en estòrias trobam que en altres bataylas l'an vist de christians e de sarraïns moltes vegades* [...] (Bruguera: 1991, p. 97), [...] *en este trance socorrio el favor del señor san George, que aparecio en la reçaga de los enemigos lidiando con ellos y poniendolos en huyda* [...] (Beuter: 1538, p. 184). Així, el sant esdevé element de devoció cavalleresca a la corona catalanoaragonesa, la qual cosa va fer proliferar l'adquisició de les seues relíquies i la consagració de la seua festa –el 1343 a la ciutat de València, el 1407 a Mallorca i el 1456 al Principat– (GEC: 1988, vol xiii, p. 269).

• St. Jordi i la ciutat d'Alcoi

Quant a la vinculació del sant a la ciutat d'Alcoi, és molt probable que la devoció a St. Jordi no estiga relacionat amb la revolta d'Al-Azraq de 1276, que relata amb caire llegendari la segona part de la Crònica de Beuter de 1604: [...] *y fueron con los ciento de cavallo Alabes, Rodoan, y Alazarch, llegaron a Alcoy* [...] *vieron los Moros correr por encima del muro un cavallero armado con su caballo, de que se espantaron mucho, y tuvieron que aquel era Hualy, que nosotros llamamos san George* [...] (Beuter: 1538, p. 315-316), sinó amb la ràtzia de l'exèrcit granadí a les nostres contrades el 1304. Això explicaria per què el raval emmurallat bastit després d'aquesta ràtzia va rebre l'hagionim de St. Jordi (Torró: 1991, p. 97-99; 1998, p. 68-69) i per què el 1317 Domènec de Torregrossa instituïx una capella amb benifet sota l'advocació de St. Jordi a l'església parroquial de Sta. Maria d'Alcoi; tot i que la primera referència documental que tenim al nostre

Arxiu Municipal sobre una capella jordiana data del 22 d'octubre de 1303, en una clàusula de testament on es constata la voluntat d'un noble militar de ser soterrat [...] *in Penella coram altari beati Georgii* [...] 'al castell de Penella al davant de l'altar de St. Jordi' (Baño: 1990, p. 118-120). També, segons ens fa saber l'historiador Ricard Baño, d'altres documents ens parlen de la devoció al sant en les celebracions significatives dels alcoians des del s.xiv: [...] *que doni als frares per manament dels jurats XI sous a la festa de sent agosti* [...]; [...] *que doni per manament dels jurats als juglars de xativa que sonaren en festes de nadal III florins* [...]; [...] *doni an pere polit lo dia de sent jordi per que toca la trompa a la profeso* [...] (AMA, LC: 1394, p. 58r, 58v, 60v); i del s.xv: [...] *agranà la plaça* [...] *quan vench lo senyor* [...] *la vespra de pasqua* [...] *lo jorn de Sent jordi* [...] *la professo del capitol* [...] (AMA, LC: 1420, p. 6v, 7v, 8r); fins que a partir de 1511 es consolida el patronatge jordian junt al de la festivitat de Sta. Maria d'agost: [...] *ordenare que la festa de Sent Jordi cascan any sia feta per causa de tant glorios sant* [...] (AMA, LCO: 1511, p. 59r), cosa que probablement podria associar-se amb l'autoafirmació dels elements dirigits del sector vinculat amb la manufactura de la llana (molt desenvolupat a les darreries del s.xv) enfront del sector camperol de la vila, identificat amb la festa a la Mare de Déu, la qual tancava el cicle agrari anual (Baño: 1990, p. 118-120). Posteriorment, al s.xviii, a causa de la decadència de l'activitat agrícola davant l'avanç hegemònic manufacturer del tèxtil, el govern municipal d'Alcoi deixarà de sufragar les festes de Sta. Maria d'agost i de setembre i afavorirà les més populars de St. Jordi i de St. Maure (Santonja: 2001, p. 288).

• La senyera d'Alcoi

Un dels elements que reforcen la figura del sant com a símbol d'identitat col·lectiva és la seua inclusió en la senyera de la ciutat. Tot i que no sabem amb certesa quan la bandera de la ciutat d'Alcoi comença a ostentar la figura de St. Jordi a cavall, és probable que fora a principis del s.xvi, quan es consolida el seu patronatge, la figura del qual en els primers temps anava solament a l'extrem superior de l'asta, com la talla del drac alat o ratapenada en la senyera de la ciutat de València. Més tard, en l'any 1582, quan s'estrena la nova bandera de la vila, ja apareix el St. Jordi pintat a la tela [...] *per fer y pintar lo scut ab les armes reals y de la vila y ab la figura de Sent Jordi, a dos cares* [...] (Tormo: 2012, p. 29-35). Després, arran de la guerra de Successió (1702-1713), amb els furs abolits i la nostra llengua prohibida, cosa que en molts casos en provocà l'abandonament o si més no la subordinació (Ferrer: 1985), la bandera de la vila fou relegada tot i que continuava desfilant en els mateixos actes que la borbònica, fins que el 13 d'abril de 1840 l'Ajuntament d'Alcoi acorda bandejar-la definitivament (Tormo: 2012, p. 46-48). No serà fins el 1988 quan, per un informe elaborat per l'erudit local Josep Tormo Colomina i a sol·licitud de l'Associació Cultural Alcoià-Comtat, el consistori alcoià recupere la senyera local, tot i que no s'arriba a institucionalitzar fins el 2005 (per acord del Ple Municipal de 25 de novembre).

• La representació iconogràfica de St. Jordi a Alcoi

Pel que fa a la representació iconogràfica de St. Jordi, cal dir que no hi ha cap dubte que des del s.xiv, quan s'institueix una capella amb benifet en el seu honor a l'església de Sta. Maria, així com durant el s.xv, quan es construeix la primera ermita de St. Jordi el 1442 (Soriano: 1978, p. 79-80), i fins a principis del s.xix, la imatge venerada a la nostra ciutat era l'eqüestre⁴ (AMA, CJ: 1629, p. 978) que ataca el monstre, representat per un drac (Tormo: 2012, p.36) anomenat popularment Cuca en la nostra llengua -a les comarques catalanes d'Osona, el Ripollès, a la mallorquina serra de Tramuntana, etc.- o Cuca Fera -a Tortosa i també en moltes poblacions valencianes: Morella, Almàssera, València, Gandia, Alcoi, etc.- i Coca a Galícia i Portugal (González: 1993). Per contra, les escenes de lluita entre moros i cristians, característiques de les festes d'Alcoi, no s'introdueixen fins a mitjans del s.xvii, curiosament quan l'element morisc no era més que un record

(Santonja: 2001, p. 172), i potser per la volada que prengueren aquestes representacions i per inspiració de la imatge de St. Jaume “matamoros”, s’explica el fet que el 1811 un fester alcoià –Miquel Gironés– encomanara a un escultor de la ciutat de València, de cognom Pérez, una imatge de St. Jordi “matamoros” per a sa casa que es lluia durant les festes del patró i que més tard s’incorporà a l’altar que el sant tenia a l’església parroquial d’Alcoi (imatge de la qual es conserva una fotografia al Casal de St. Jordi). Amb tot, el 1866 l’Associació de St. Jordi d’Alcoi, a causa de desavinences amb la família Gironés, encarrega a l’escultor valencià F. Pérez Figuerola –nét de l’autor de la primera imatge– una de semblant per a l’ermita del sant (Espí: 1962, p. 34-38), (Tormo: 2012, p.37). Des de 1912, en què comencen les obres de construcció de la nova església de St. Jordi fins el 1921 en què s’acaben, la imatge resta dipositada a casa del pintor F. Cabrera, que juntament amb C. Llácer i M. Torregrosa li fan alguns retocs. Aquestes imatges –malgrat la seua cruesa– van arribar a popularitzar-se, potser perquè rememoraven la llegenda de “l’aparició” de St. Jordi sobre les muralles de la vila que esmenta Beuter, i tot i ser destruïdes durant la Guerra Civil (1936-1939) van ser restituïdes per una altra d’igual en maneres, de l’escultor valencià Enrique Galarza i Moreno -segons un informe elaborat el 1991 per Antonio Castelló, llavors bibliotecari de l’Associació de St. Jordi d’Alcoi- que encara a hores d’ara segueix sent la imatge venerada a Alcoi, juntament amb una altra, a peu dret, anomenada St. Jordi “el xicotet”, d’autor desconegut, que substituïx l’antiga imatge processional –probablement de finals del s.xviii- perduda durant la Guerra Civil (1936-1939) i recuperada recentment.

- **Culte de St. Jordi**

Respecte al culte a sant Jordi, tant els calendaris de l’Església oriental com els de l’occidental fixen la commemoració de l’aniversari del martiri el 23 d’abril, encara que durant l’Edat Mitjana algunes ciutats septentrionals de la península Itàlica en traslladaren la celebració a altres dates: 15, 24 i 25 d’abril i 7 de maig (GER: 1973, p. 506-508). Quant a la categoria litúrgica⁵ del culte jordià, tradicionalment ha estat considerada com a festa, però des de 1960, la Sagrada Congregació de Ritus⁶, per la inversemblant hagiografia que ens ha arribat del sant, l’ha reduïda de grau tot passant-la a memòria, com recull l’*Acta Apostolicae Sedis*⁷ del 15 d’agost de 1960 (AAS: 1960, p. 609, 706). Tot i això, segons ens ha fet saber José Cascant, exrector de l’església de St. Jordi, l’Església considera solemnitat (és a dir la màxima gradació litúrgica) la celebració del patró principal del lloc, per això el dia de St. Jordi, tot i tenir consideració de memòria, esdevé solemnitat a la ciutat d’Alcoi (MR: 1989, p. 111). A més, a Alcoi, a banda de St. Jordi també és patró principal St. Maure màrtir, des de 1620, i la Mare de Déu dels Liris, des de 1941.

Fonts documentals de l'Arxiu Municipal d'Alcoi (AMA):

AMA, CJ, LA: 1629 ARXIU MUNICIPAL D'ALCOI. *Cort del Justícia Lluís Arcayna*. (01-07-1629). Signatura 403
AMA, LC: 1394. ARXIU MUNICIPAL D'ALCOI, *Llibre de Clavaris*, (1390–1397). Signatura 132.
AMA, LC: 1420. ARXIU MUNICIPAL D'ALCOI, *Llibre de Clavaris*, (1420–1421). Signatura 135.
AMA, LCO: 1511. ARXIU MUNICIPAL D'ALCOI, *Llibre de Consells* (1508–1528). Signatura 6.

Bibliografia:

AAS: 1960. *Acta Apostolicae Sedis*, v. LII [Ciutat del Vaticà] (15 agost 1960).
Albaigès: 1997. ALBAIGÈS I OLIVART, Josep Maria. *Diccionari de noms de persona*. Barcelona: Edicions 62, 1997.
Amades: 1989. AMADES, JOAN. *Costumari català. El curs de l'any*, vol. III. Barcelona: Salvat Editores, 1989.
ATC: 2003. *Atles topogràfic de Catalunya 1:50.000*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, 2003.
Bañó: 1990. BAÑÓ I ARMIÑANA, Ricard. "Les primeres referències a sant Jordi a l'Arxiu municipal d'Alcoi". *Revista de Fiestas de Moros y Cristianos* [Alcoi] (1990).
Beuter: 1538. BEUTER, Pere Antoni. *Cròniques de València* (edició facsímil). València: Generalitat Valenciana, Consell Valencià de Cultura, 1995.
Bofill-Saw: 1996. BOFILL, Francesc – SAW, Jason. *Sant Jordi estendard d'Europa*. Barcelona: Editorial Proa, 1996.
Bonnefoy: 1996. BONNEFOY, Yves, coordinador. *Diccionario de las mitologías*, vol. I. *Desde la prehistoria hasta la civilización egipcia*. Barcelona: Editorial Destino SA, 1996.
 – (1997). *Diccionario de las mitologías*, vol. III. *De la Roma arcaica a los sincretismos tardíos*. Barcelona: Editorial Destino SA, 1997.
Breuil-Obermaier: 1914. BREUIL H. – OBERMAIER, H. "II Travaux en Espagne. Travaux de l'anne 1913. Prospection de la Région entre Valence, Alicante et Ayora". *L'Anthropologie*, vol. XXV [Paris] (1914).
Bruguera: 1991. BRUGUERA, Jordi. *Llibre dels Fets del rei En Jaume*. Barcelona: Editorial Barcino, 1991.
BS: 1965. *Bibliotheca Sanctorum*, vol. IV. Roma: Città Nuova Editrice, SA, 1965.
Chevalier: 1995. CHEVALIER, Jean amb la col·laboració de GHEERBRANT, Alain. *Diccionario de los símbolos*. Barcelona: Herder, 1995.
CTV: 2009. *Corpus toponímico valenciano*. Vol. 2. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2009.
EDS: 1998. *Enciclopedia dei santi*. Roma. Edt. Citta Nuova, 1998-1999.
Espí: 1962. ESPÍ VALDÉS, Adrián. *¡Sant Jordi, fíram fíram!*. València: Sucesor de Vives Mora – Artes Gráficas, 1962.
Ferrer: 1985. FERRER I GIRONÈS, Francesc. *La persecució política de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1985.
Frazer: 1969. FRAZER, James George. *La rama dorada*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1969.
GEC: 1988. Diversos Autors. *Gran Enciclopèdia Catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. 27 vol, 1988.
GER: 1973. *Gran Enciclopedia Rialp*, vol. XIII. Madrid: Editorial Rialp, 1973.
Gibbon: 2003. GIBBON, E. *Historia de la decadencia y caída del Imperio Romano*. Barcelona: Alba Editorial, 2003.
González: 1993. GONZÁLEZ PÉREZ, Clodio. *A coca e o mito do dragão*. Vigo: IR Indo Edicións, 1993.
Mascort: 2005. MASCORT, Maite. "El mito de Isis y Osiris". *Historia National Geographic*, núm 21 [Barcelona] (2005).
Mitre: 2004. MITRE FERNÁNDEZ, Emilio, coordinador. *Historia del cristianismo*, vol. II, *El mundo medieval*. Granada: Editorial Trotta, S.A., Universidad de Granada, 2004.
MR: 1989. *Misal Romano*. Coeditores Litúrgicos, 1989.
NIB: 2001. *Nomenclàtor de nuclis de població de les Illes Balears*. Universitat de les Illes Balears. Servei Lingüístic. Gabinet d'Onomàstica, 2001.
Papadopoulos: 1977. PAPADOPOULOU, Alexandre. *El Islam y el arte musulman*. Barcelona: Gustavo Gili Editorial, 1977.
Pierson: 1987. PIERSON D'AUTREY, L. *Sedimentation et structuration synsedimentaire dans le bassin neogene d'Alcoy*, Tesi doctoral inèdita, Université de Paris-Sud (Centre d'Orsay), Paris, 1987.
Pla: 1953. PLA SALVADOR, Gonzalo. "Cova de Sant Jordi (Alcoy)". *Speleon*, vol. IV, núm. 2 [Oviedo] (1953).
Santonja: 2001. SANTONJA CARDONA, Josep Lluís. *Alcoi. Sociedad, fiestas, devociones y iconografía (s.XIII – XIX)*. Alcoi: Luis Llorens García – Editor, 2001.
Sayrach: 2005. SAYRACH I FATJÓ DELS XIPRERS, Narcís. *El patró Sant Jordi. Història Llegendària i Art*. Barcelona: Generalitat de Catalunya / Edicions 62, 1996.
Soriano: 1978. SORIANO BELLVER, Jose Maria. "Acerca del origen y fundación de la iglesia de san Jorge". *Revista de Fiestas de Moros y Cristianos* [Alcoi] (1978).
Sotomayor-Fernández: 2003. SOTOMAYOR, Manuel–FERNÁNDEZ UBIÑA, José, coordinadors. *Historia del cristianismo*, vol. I, *El mundo antiguo*. Granada: Editorial Trotta, S.A., Universidad de Granada, 2003.
Tormo: 2012. TORMO COLOMINA, Josep. *La bandera gran de Sant Jordi: l'estendard de la ciutat d'Alcoi i l'escut heràldic municipal a través de la història*. Alcoi: edició a cura de Josep Lluís Santonja. Ajuntament, Xarxa de biblioteques municipals d'Alcoi, 2012
Torró: 1991. TORRÓ ABAD, Josep. "L'atac granadí de 1304 i els orígens de la devoció a Sant Jordi en Alcoi". *Revista de Fiestas de Moros y Cristianos* [Alcoi] (1991).
 – (1998). "Els orígens del culte a sant Jordi a Alcoi i Elx: Les incursions granadines d'Al-Abbas (1304) i Ridwan (1332)". *Revista de Fiestas de Moros y Cristianos* [Alcoi] (1998).

Plànols consultats:

ITGME: 1995. *Mapa Geológico de España*. Fulls 820 (Onteniente), 821 (Alcoy). Escala 1:50.000, Madrid, 1995.
MTTMA: 2002. Mapa toponímic del terme municipal d'Alcoi. Ajuntament d'Alcoi/ CAEHA. Escala 1:25.000.

Fonts d'Internet:

Institut Cartogràfic Valencià, Generalitat Valenciana (juliol 2010) [en línia].
 [Consultat: 26 de març de 2012]. Disponible a Internet: <http://terrasit.gva.es> [ICV]

Notes:

¹ Seixanta claus al cap, ficat en una torradora en forma de toro, un rodet de pedra aplanant-li en el cap, etc.

² Territori siria annexionat a Israel des de 1967.

³ Cal remarcar que Yafo (antiga Jaffa/Joppa) és la ciutat on té lloc el relat mític de Perseu i Andròmeda.

⁴ A tall d'exemple de la devoció secular per aquesta imatge, podem esmentar la reacció de les autoritats alcoianes de l'època davant les destrosses que uns forasters ocasionaren a la imatge de St. Jordi ubicada sobre una font de pedra: [...] *Luys Arcayna ciutada Justicia en lo civil y criminal de la vila de Alcoy [...] fem saber en lo dia de huy [...] diumenge tantoss de gran mati que encara y avia molt poques persones que se avien llevat y trastejaven per dita vila, passant per aquella onze homens junts forasters ab dos asens y havent arribat a la plaça del glorios St. Jordi que esta enmig de dita vila hon hia una font de pedra y damunt della un St. Jordi tambe de pedra acavall segons se sol pintar, al qual los dits homens abaxantse aterray prenint pedres ab molt gran esforç desacato y escandil pera els que els han vist li han tirat tantes pedrades que ademes de molts señals que li resten señalats en locos li han fet saltar un tros del cap mofantse y rientse de lo que feyen [...]*

⁵ Segons el Missal Romà, l'Església catòlica considera tres categories litúrgiques o formes de celebració del culte. Segons la seua importància poden ser: solemnitat, festa i memòria.

⁶ Segons ens informa Josep Lluís Aracil i Corella, rector de la parròquia de St. Josep Obrer d'Alcoi, al s.xvi, Sixt V amb la Constitució *Immensa Aeterni Dei* va crear la Sagrada Congregació dels Ritus i li va conferir la tasca de regular l'exercici del culte diví i d'estudiar les causes dels sants. Al s.xx, Pau VI amb la Constitució Apostòlica *Sacra Rituum Congregatio* va dividir la Sagrada Congregació de Ritus en dues: una del Culte Diví i una altra de les Causes dels Sants.

⁷ Segons ens informa Josep Lluís Aracil i Corella, rector de la parròquia de St. Josep Obrer d'Alcoi, es tracta del butlletí oficial de la Santa Seu, on es publiquen els decrets legals, les encícliques, les decisions de les congregacions, nomenaments eclesiàstics, etc.